

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

ESF projekts „Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības administratīvās kapacitātes stiprināšana”

4.2.aktivitāte „Normatīvo aktu un politikas dokumentu ekspertīze”

Ekspertīze par Sociālo jomu un darba tirgus attīstību

Pašnodarbinātās personas un to sociālā aizsardzība

LBAS

Aprīlis, 2010

Šis ziņojums ir veidots ar Eiropas Savienības Eiropas Sociālā fonda finansiālu atbalstu. Par ziņojuma saturu atbild Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība.

Ievads

Mūsdienu ekonomiskajos apstākļos, kad uzņēmumi arvien aktīvāk izvērtē restrukturizācijas un optimizācijas iespējas, darba devējiem rodas pastiprināta interese par nodokļu maksāšanu pašnodarbinātām personām, nevis darba ņēmējiem, tādejādi samazinot kopējo nodokļu slogu, kas saistīts ar darba samaksu un aizstājot to ar ārpakalpojumu.

Arī zaudējot darbu, vienkāršākais, ātrākais un lētākais veids, kā kļūt ekonomiski neatkarīgam no darba devēja, ir kļūt par pašnodarbinātu personu, piedāvājot savus pakalpojumus. Šī statusa priekšrocība ir tāda, ka tu droši vari strādāt mājās, nav nepieciešamas speciālas telpas vai birojs. Vēl viena pašnodarbinātās personas priekšrocība ir tāda, ka var noteikt savu darba grafiku, darba ražību un klientu loku. Pašnodarbinātais, veicot pats par sevi valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, saņem līdzīgas sociālās garantijas kā darbinieks, kas strādā pie darba devēja, piemēram, valsts apmaksāto slimības pabalstu, maternitātes pabalstu, bērna kopšanas pabalstu.

Tomēr jāatzīmē, ka pašnodarbināta persona netiek apdrošināta bezdarba gadījumam, nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, tai nepienākas ikgadējais apmaksātais atvaļinājums, tai darbs jāveic ar saviem instrumentiem un ierīcēm. Darba devējam nav jāuzņemas nekāda atbildība par darbinieku. Kādi ir darbinieka ieguvumi „pārejot” pašnodarbinātā statusā? Vai tikai darba devējam tas ir izdevīgi? Kādi ir darbinieka zaudējumi un riski? Uz šiem un citiem jautājumiem, tiks meklētas atbildes ziņojumā „Pašnodarbinātās personas un to sociālā aizsardzība”.

1. Pašnodarbinātības tiesiskais regulējums

Izšķir sekojošas uzņēmējdarbības formas:

- ✓ pašnodarbināta persona;
- ✓ individuālais komersants;
- ✓ kapitālsabiedrība (sabiedrība ar ierobežotu atbildību (SIA) un akciju sabiedrība (A/s));
- ✓ personālsabiedrība (pilnsabiedrība un komandītsabiedrība).

1.1. Kas ir pašnodarbinātais?

Pašnodarbinātais ir persona, kas veic likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu” noteikto saimniecisko darbību¹ un ir reģistrēta Valsts ieņēmumu dienestā (turpmāk –VID) kā pašnodarbinātā persona.

¹Par fiziskās personas **saimniecisko darbību** ir uzskatāma jebkura darbība, kas vērsta uz preču ražošanu, darbu izpildi, tirdzniecību un pakalpojumu sniegšanu par atlīdzību. Saimnieciskā darbība ietver arī ar uzņēmuma līguma izpildi saistīto darbību, profesionālo darbību, nekustamā īpašuma apsaimniekošanu, komercaģenta, māklera un individuālā komersanta darbību, kā arī fiziskās personas īpašumā esoša individuālā uzņēmuma (arī zemnieka un zvejnieka saimniecības) darbību (likums "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli").

Pašnodarbinātā termina nav citos nodokļu likumos, tas ir atrodams tikai likumā "Par valsts sociālo apdrošināšanu", tādēļ terminu „pašnodarbinātais” juridiski lieto tikai tad, ja fiziskā persona saimnieciskās darbības veikšanai ir reģistrējusies arī kā sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu veicēja, proti, no saviem ienākumiem maksā tā saukto sociālo nodokli. Citos likumos tiek lietots jēdziens "saimnieciskā darbība", kas ir ļoti plašs.

1.2. Kas var kļūt par pašnodarbināto?

Likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 1.panta 3.apakšpunktā noteikts, kas **Latvijā pašnodarbinātais var būt persona, kura gūst ienākumus kā:**

- ✓ persona, kas veic individuālo darbu,
- ✓ persona, kuras pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvijas Republikā un kura saņem autoratlīdzību (autortiesību un blakustiesību atlīdzību), izņemot autortiesību mantinieku un citu autortiesību pārņēmēju,
- ✓ zvērināts notārs,
- ✓ zvērināts advokāts,
- ✓ zvērināts revidents,
- ✓ prakses ārsts, prakses farmaceits, prakses veterinārārsts, prakses optometrists,
- ✓ cita fiziskā persona, kas reģistrējusies kā saimnieciskajā darbībā gūtā ienākuma nodokļa maksātāja,
- ✓ zemnieku (zvejnieku) saimniecības īpašnieks, kas, nebūdam darba tiesiskajās attiecībās ar savas zemnieku (zvejnieku) saimniecības pārvaldes institūciju, veic šīs zemnieku (zvejnieku) saimniecības vadības funkciju, ja šajā zemnieku (zvejnieku) saimniecībā likumā noteiktajā kārtībā nav iecelts (ievēlēts) pārvaldnieks (direktors),
- ✓ persona, kuras pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvijas Republikā un kuras darbu apmaksā no Latvijas Republikai piešķirtajiem ārvalstu tehniskās palīdzības vai starptautisko finanšu institūciju aizdevuma līdzekļiem,
- ✓ zvērināts tiesu izpildītājs,
- ✓ individuālais komersants.

Tātad, lai kļūtu par pašnodarbināto, vispirms ir jāreģistrējas kā nodokļu maksātājam VID, saņemot no VID nodokļu maksātāja reģistrācijas apliecību, bet var arī likumā noteiktajā obligātajā gadījumā, proti, tad, kad ienākumi (peļņa) no darba sasniedz 180 latus mēnesī. Par saimnieciskās (profesionālās) darbības veicēju ir jāreģistrējas dzīvesvietas VID teritoriālajā iestādē 30 dienu laikā pēc darbības uzsākšanas. Reģistrējoties VID, VID darbinieks izsniegs

Nodokļu maksātāja reģistrācijas pieteikuma veidlapu un palīdzēs to aizpildīt. Iesniedzējam jāuzrāda pase, jāaizpilda pieteikumu un jāuzrāda saimniecisko darbību un atbilstošu kompetenci apliecinošu šādu dokumentu kopijas, uzrādot oriģinālus:

- ✓ persona, kas veic individuālo darbu, – reģistrācijas apliecību vai patentu;
- ✓ persona, kas saņem autoratlīdzību, - dokumentu, kas apliecina autoratlīdzības saņemšanu;
- ✓ zvērināts notārs – tieslietu ministra rīkojumu par zvērināta notāra iecelšanu;
- ✓ zvērināts advokāts – Latvijas Zvērinātu advokātu padomes izsniegtu apliecību;
- ✓ zvērināts revidents – Latvijas Zvērinātu revidentu asociācijas izsniegtu zvērināta revidenta sertifikātu;
- ✓ prakses ārsts – ārsta sertifikātu un Latvijas Ārstu biedrības izsniegtu ārsta prakses reģistrācijas apliecību;
- ✓ cita fiziskā persona, kura reģistrējusies kā saimnieciskā darbībā gūtā ienākuma nodokļa maksātāja, - īpašuma vai valdījuma tiesības apliecinošu dokumentu, Valsts zemes dienesta izsniegtu licenci, citus dokumentus, kas apliecina, ka persona ir saimnieciskajā darbībā gūtā ienākuma nodokļa maksātāja;
- ✓ zemnieku (zvejnieku) saimniecības īpašnieks – Uzņēmuma reģistra izsniegtu reģistrācijas apliecību;
- ✓ prakses farmaceits, prakses veterinārārsts, prakses optometrists – dokumentu, kas apliecina tiesības uzsākt attiecīgo praksi;
- ✓ zvērināts tiesu izpildītājs – dokumentu, kas apliecina iecelšanu amatā;
- ✓ individuālais komersants – Uzņēmuma reģistra izsniegtu reģistrācijas apliecību.²

Tātad, kā redzam pēc Ministru kabineta (turpmāk – MK) 14.11.2000. noteikumiem Nr.397 "Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu veicēju reģistrāciju un ziņojumiem par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām un iedzīvotāju ienākuma nodokli", sarakstā nosauktie atsevišķu profesiju pārstāvji vispirms reģistrējas savās profesionālajās organizācijās. Un arī citiem saimnieciskās darbības veicējiem parasti ir kāds dokuments, uz kura pamata viņi dodas reģistrēties kā saimnieciskās darbības veicēji.

VID izsniedz nodokļu maksātāja reģistrācijas apliecību aptuveni 10 dienu laikā. Reģistrācija ir bez maksas, un tai ir samērā vienkārša kārtība.

2. Nodokļi, kas jāmaksā pašnodarbinātajam

2.1. Iedzīvotāju ienākuma nodoklis

Saskaņā ar likumu "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" iedzīvotāju ienākuma nodokli maksā visas fiziskās personas. Algas nodokli maksā darba devēji. Nodokli par ienākumiem

² MK 14.11.2000. noteikumi Nr.397 "Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu veicēju reģistrāciju un ziņojumiem par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām un iedzīvotāju ienākuma nodokli".

no saimnieciskās darbības maksā tā dēvētie pašnodarbinātie jeb saimnieciskās darbības veicēji. Ir vēl citi apliekami ienākumi, ko fiziskajai personai ir pienākums deklarēt un samaksāt iedzīvotāju ienākuma nodokli.³

Likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" nav pašnodarbinātā definīcijas. Taču šī likuma 11.panta 1.¹ daļā ir noteikts, ka "Par fiziskās personas saimniecisko darbību ir uzskatāma jebkura darbība, kas vērsta uz preču ražošanu, darbu izpildi, tirdzniecību un pakalpojumu sniegšanu par atlīdzību. Saimnieciskā darbība ietver arī ar uzņēmuma līguma izpildi saistīto darbību, profesionālo darbību, nekustamā īpašuma apsaimniekošanu, komerčaģenta, māklera un individuālā komersanta darbību, kā arī fiziskās personas īpašumā esoša individuālā uzņēmuma (arī zemnieka un zvejnieka saimniecības) darbību." Tātad varam apkopojoši secināt, ka saimnieciskā darbība ir gandrīz/praktiski jebkura darbība par atlīdzību, kas nav darba attiecības.

Ienākuma nodokļa likme no saimnieciskās darbības **ir 26 procenti** no 2010.gada 1.janvāra. 2009.gadā tā bija 15 procentu apmērā. Tas nozīmē, ka pašnodarbinātām personām 2010.gadā ienākumu nodoklis tika paaugstināts par 11 procentiem.

Ienākumu nodokli neaprēķina no visiem pašnodarbinātā gūtajiem ienākumiem, bet no gūtās peļņas, kuru iegūst, kad no visiem ieņēmumiem atskaita ar to gūšanu saistītos izdevumus. Ienākuma nodokļa aprēķināšanai jāievēro likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 11. pants. Ar saimniecisko darbību saistītajos izdevumos netiek ieskaitīti izdevumi, kas nav tieši saistīti ar saimniecisko darbību.

Nodokļus pašnodarbinātais maksā avansā. Līdz pēctaksācijas gada 1. aprīlim jāiesniedz VID pēc savas deklarētās dzīvesvietas gada ienākumu deklarācija. Vienlaikus ar deklarāciju, bet ne vēlāk kā līdz pēctaksācijas gada 1. aprīlim vai mēnesi pēc darbības uzsākšanas, pašnodarbinātais iesniedz VID avansa aprēķinu, pamatojoties uz iepriekšējā gada ienākumu vai prognozējot paredzamo ienākumu. Ja maksāšanas periodā faktiskais ienākuma lielums mainās, maksātājs iesniedz precizētu nodokļa avansa maksājumu pārrēķinu. Par pirmo saimnieciskās darbības gadu avansa maksājumus var iesniegt un maksāt brīvprātīgi. Pēc tam - obligāti. Maksātājs patstāvīgi iemaksā budžetā aprēķinātos nodokļa avansa maksājumus par taksācijas gadu šādos termiņos: ne vēlāk kā 15. martā, ne vēlāk kā 15. maijā, ne vēlāk kā 15. augustā un ne vēlāk kā 15. novembrī.

2.2. Fiksētais ienākuma nodoklis

Maksāt fikseto ienākuma nodokli var izvēlēties maksātājs, kas reģistrējies kā saimnieciskās darbības veicējs, ja:

- ✓ **tam nav darba ņēmēju;**
- ✓ **tā ieņēmumi nepārsniedz 10 000 latu pirmstaksācijas gadā;**
- ✓ **tas nav profesionālās darbības⁴ veicējs.**

³Linde B. Ko nozīmē būt pašnodarbinātajam jeb saimnieciskās darbības veicējam. Komersanta Vēstnesis. 26.04.2010. - http://www.kvestnesis.lv/body_print.php?id=156014

Maksātājs, kurš maksā fiksēto ienākuma nodokli, nodokļa avansa maksājumu veic līdz taksācijas gada 15. martam (vienu reizi gadā). Maksātājs, kurš taksācijas gadā uzsāk saimniecisko darbību vēlāk nekā 15. martā un izvēlas maksāt fiksēto ienākuma nodokli, patstāvīgi iemaksā budžetā nodokļa avansa maksājumu par taksācijas gadu pēc saimnieciskās darbības reģistrācijas nākamajā avansa maksājumu veikšanas termiņā.

Vai nodokļu maksātājam ir izdevīgi maksāt fiksēto nodokli, tas ir jāizvērtē katram pašam. Fiksētā ienākuma nodokļa maksātājiem ir atvieglota nodokļa aprēķināšanas kārtība, jo likums „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” paredz, **lai aprēķinātu fiksēto ienākuma nodokli, maksātājs veic saimnieciskās darbības ieņēmumu uzskaiti vienkāršā ieraksta sistēmā.** Tātad ir jākārtos ieņēmumu un izdevumu uzskaites žurnālu, bet **tajā tiek uzskaitīti tikai ieņēmumi no saimnieciskās darbības.**

Savukārt fiksētā ienākuma nodokļa apmēru nosaka saskaņā ar likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” pielikumu, kurā ir noteiktas konkrētas fiksētā ienākuma nodokļa summas latos, kas atbilst konkrētiem taksācijas gada saimnieciskās darbības ieņēmumiem latos:

Taksācijas gada saimnieciskās darbības ieņēmumi (latos)	Fiksētā ienākuma nodokļa summa (latos)	Taksācijas gada saimnieciskās darbības ieņēmumi (latos)	Fiksētā ienākuma nodokļa summa (latos)
0–500,00	25	5500,01–6000,00	300
500,01–1000,00	50	6000,01–6500,00	325
1000,01–1500,00	75	6500,01–7000,00	350
1500,01–2000,00	100	7000,01–7500,00	375
2000,01–2500,00	125	7500,01–8000,00	400
2500,01–3000,00	150	8000,01–8500,00	425
3000,01–3500,00	175	8500,01–9000,00	450
3500,01–4000,00	200	9000,01–9500,00	475
4000,01–4500,00	225	9500,01–10 000,00	500
4500,01–5000,00	250	no 10 000,01	500 + 7% no saimnieciskās darbības ieņēmumiem, kas pārsniedz 10 000 latu
5000,01–5500,00	275		

Pašnodarbinātie ir pakļauti pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai un vecāku apdrošināšanai, ja maksā fiksēto iedzīvotāju ienākuma nodokli un ja viņu ieņēmumi sasniedz MK noteikto obligāto iemaksu objekta minimālo apmēru, kas reizināts ar koeficientu 3,3 (likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”).

⁴ **Profesionālā darbība** ir jebkura neatkarīga profesionālu pakalpojumu sniegšana ārpus darba tiesiskajām attiecībām, arī zinātniskā, literārā, pasniedzēja, aktiera, režisora, ārsta, zvērināta advokāta, zvērināta revidenta, zvērināta notāra, zvērināta mērnika, zvērināta taksatora, mākslinieka, komponista, mūziķa, konsultanta, inženiera vai arhitekta darbība.

Piemērs iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšanai no saimnieciskās darbības 2010.gadā

	vispārējā gadījumā	fiksētā ienākuma nodokļa gadījumā
Ieņēmumi, Ls	5000,-	5000,-
Izdevumi, Ls	2300,-	-
Ienākums, Ls	2700,-	5000,-
Neapliekamais minimums, Ls	420,-	nepiemēro
Atvieglojumi par apgādājamiem, Ls	756,-	nepiemēro
Attaisnotie izdevumi, Ls	150,-	nepiemēro
Ar nodokli apliekamais ienākums, Ls	1374,-	5000,-
Nodokļa likme, %	26%	-
Nodoklis par 2010.gadu, Ls	357,24	250,-

2.3. Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas

Saskaņā ar likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” pašnodarbinātie ir sociāli apdrošināmas personas. Pašnodarbinātie ir sociāli apdrošināti, ja faktiski ir veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas.

Likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6.pantā ir noteikts, ka:

- ✓ **pašnodarbinātie**, kuru ienākumi sasniedz MK noteikto obligāto iemaksu objekta minimālo apmēru (uz šo brīdi ir 180 lati mēnesī) un pašnodarbinātie, kuri maksā fiksēto iedzīvotāju ienākuma nodokli un kuru ieņēmumi sasniedz MK noteikto obligāto iemaksu objekta minimālo apmēru, kas reizināts ar koeficientu 3,3, **ir pakļauti pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai un vecāku apdrošināšanai**, bet pašnodarbinātie, kuri sasnieguši vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, ir pakļauti pensiju apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai un vecāku apdrošināšanai.

Likums "Par sociālo apdrošināšanu" (5.panta trešā daļa) paredz arī pašnodarbinātā laulātā tiesības brīvprātīgi pievienoties valsts sociālajai apdrošināšanai MK noteiktajā kārtībā.

Saskaņā ar MK 02.12.2008. noteikumiem Nr.992 „Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu objekta minimālo apmēru un tā noteikšanas kārtību pašnodarbinātajam”, **obligātais iemaksu objekta minimālais apmērs mēnesī pašnodarbinātajam ir MK noteiktās minimālās mēneša darba algas apmērā jeb uz šo brīdi - 180Ls apmērā.** Tas nozīmē, ka obligāti jāreģistrējas kā pašnodarbinātajam, ja saņemtie ienākumi (peļņa) mēnesī ir 180 lati, no kuriem pašnodarbinātajam jāmaksā valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likme.

Pašnodarbinātā obligāto iemaksu objekts ir brīvi izraudzīti ienākumi (vai ieņēmumi fiksētā iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātājiem) no preču ražošanas, darbu izpildes, pakalpojumu sniegšanas, radošās un profesionālās darbības un citi ienākumi no saimnieciskās darbības, izņemot ienākumu, kuru fiziskā persona gūst no zemnieku (zvejnieku) saimniecības, nekustamā īpašuma,

personīgajā palīgsaimniecībā vai piemājas saimniecībā pašas saražotās produkcijas, autortiesībām un blakustiesībām.

Tas nozīmē, ka pašnodarbinātajam obligātās iemaksas var tikt aprēķinātas no brīvi izvēlētas summas, taču ne mazāk kā par 180 latiem. Obligātās iemaksas ir iemaksājamas budžetā reizi ceturksnī, t.i. 4 reizes gadā.

Saskaņā ar MK 22.12.2009. noteikumiem Nr.1577 „Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem 2010.gadā” **valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likme pašnodarbinātajam ir:**

- ✓ **28,17% vispārējos gadījumos;**
- ✓ 25,65% pašnodarbinātiem, kuri sasnieguši pensijas vecumu;
- ✓ 24,13% namīpašniekiem, ēku, dzīvokļu un zemes iznomātājiem;
- ✓ 28,99%, ja persona brīvprātīgi ir pievienojusies pensiju apdrošināšanai.

Pēc augstākminētā izriet, ka minimālais valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu apmērs pašnodarbinātajam ir 50,71 lats mēnesī (180Ls x 28,17%), ja pašnodarbinātā ienākumi (peļņa) ir 180Ls vai vairāk.

Pašnodarbinātais obligāto iemaksu objektu izvēlas, ievērojot MK noteikto iemaksu objekta minimālo apmēru, kā arī savus faktiskos ienākumus, kas gūti no saimnieciskās vai profesionālās darbības.

Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksu likmes 2010.gadā

	Darba ņēmējs	Pašnodarbinātais
Valsts pensiju apdrošināšanai	21,66 %	21,66 %
Sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam	3,81 %	Netiek apdrošināts
Sociālajai apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām	0,29 %	Netiek apdrošināts
Invaliditātes apdrošināšanai	3,18 %	2,47 %
Maternitātes un slimības apdrošināšanai	2,47 %	2,36 %
Vecāku apdrošināšanai	1,68 %	1,68 %
Kopā	33,09%	28,17 %
Darba devēja daļa	24,09%	-
Darba ņēmēja/ pašnodarbinātā daļa	9,00%	28,17 %

Avots: MK 22.12.2009. noteikumi Nr.1577 „Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem 2010.gadā”.

Pašnodarbinātais valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksu likmes neveic bezdarba gadījumam un sociālajai apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, tādējādi pašnodarbinātais netiek apdrošināts bezdarba gadījumam, nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām.

**Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksu likmju izmaiņas pašnodarbinātajam
(vispārējā gadījumā) 2009.gadā un 2010.gadā**

	2009.gads	2010.gads	Izmaiņas 2009./2010.gads
Valsts pensiju apdrošināšanai	22,86 %	21,66 %	-1,2%
Sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam	Netiek apdrošināts	Netiek apdrošināts	Bez izmaiņām
Sociālajai apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām	Netiek apdrošināts	Netiek apdrošināts	Bez izmaiņām
Invaliditātes apdrošināšanai	2,38 %	2,47 %	+ 0,09%
Maternitātes un slimības apdrošināšanai	3,39 %	2,36 %	-1,03%
Vecāku apdrošināšanai	1,85 %	1,68 %	-0,17%
Kopā	30,48 %	28,17 %	2,31

Avots: MK 22.12.2009. noteikumi Nr.1577 „Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem 2010.gadā”.

2010.gadā pašnodarbinātai personai valsts sociālās apdrošināšanas obligātā iemaksu likme tika samazināta par 2,31%, attiecīgi par 1,2% samazinot iemaksas valsts pensiju apdrošināšanai, par 1,03% samazinot iemaksas maternitātes un slimības apdrošināšanai, par 0,17% samazinot iemaksas vecāku apdrošināšanai, par 0,09% palielinot iemaksas invaliditātes apdrošināšanai.

Pašnodarbinātajiem 2010.gadā, salīdzinot ar 2009.gadu, par 2,31% tika samazināta valsts sociālās apdrošināšanas obligātā iemaksu likme, toties ienākumu nodoklis paaugstināts par 11%. **Tas parāda, ka valsts nodokļu politika vērsta uz pašnodarbinātās personas sociālās drošības mazināšanu, kas ilgtermiņā atstās negatīvu ietekmi uz mazāku vecumdienu pensijas apmēru, maternitātes pabalsta vai vecāku pabalsta apmēru.**

2.4. Pievienotais vērtības nodoklis

Par pievienotās vērtības nodokļa (PVN) maksātāju obligāti jāreģistrējas tikai tad, ja par darbu iepriekšējo 12 mēnešu laikā sasniegts 10 000 latu apgrozījums (peļņa) no apliekamiem darījumiem.

Kamēr šāds sliekšnis nav sasniegts, PVN reģistrā var arī neregistrēties. Tas nozīmē, ka nodokļa rēķini un kvītis par pakalpojumiem izrakstāmas bez PVN 21 procenta. Kad persona ir reģistrējusies PVN reģistrā, tad visos rēķinos, kases aparātā, kvītīs - pakalpojuma cenai pievieno PVN likmi.⁵ PVN maksā tikai par apliekamiem darījumiem. Neapliekamie darījumi noteikti likuma "Par pievienotās vērtības nodokli" 6. pantā.

⁵ Neilande J. Skolotāji – pašnodarbinātie. Latvijas Vēstnesis. 06.10.2009. - <http://www.lv.lv/?menu=doc&id=198659>.

PVN deklarācijas iesniedz VID reizi mēnesī līdz nākamā mēneša 15. datumam. Līdz šim datumam veic arī nodokļa nomaksu budžetā. Persona, kura ir reģistrējusies kā PVN maksātājs, drīkst atskaitīt PVN priekšnodokli par saņemtajiem pakalpojumiem un izejmateriāliem (precēm).

2.5. Pašnodarbinātajam pašam jākārto grāmatvedība

Atšķirībā no darba tiesiskām attiecībām, pašnodarbinātie, kas reģistrējušies VID kā saimnieciskā darba veicēji, paši atbild par savām nodokļu saistībām, kas ietver gan nodokļa aprēķināšanu, gan arī samaksu budžetā. Līdz ar to arī attiecībā uz ziņojumu iesniegšanu VID uz pašnodarbinātajiem attiecas tāda pati kārtība kā juridiskām personām - darba devējiem.

Pašnodarbinātajam jāievēro likums "Par grāmatvedību", MK 2003. gada 21. oktobra noteikumi Nr. 585 "Noteikumi par grāmatvedības kārtošanu un organizāciju", MK 2003. gada 21. oktobra noteikumi Nr. 584 "Kases operāciju uzskaites noteikumi". Pašnodarbinātais aizpilda saimnieciskās darbības ieņēmumu un izdevumu uzskaites žurnālu, kurā atspoguļo visus saimnieciskos darījumus. Lai aizpildītu šo žurnālu, jāievēro MK 2007. gada 30. marta noteikumi Nr. 188 "Kārtība, kādā individuālie komersanti, individuālie uzņēmumi, zemnieku un zvejnieku saimniecības, citas fiziskās personas, kas veic saimniecisko darbību, kārto grāmatvedību vienkāršā ieraksta sistēmā".⁶

Kopumā jāsecina, ka nodokļu slogs pašnodarbinātajiem var pat pārsniegt 40%. Lai gan jāuzsver arī būtiskas priekšrocības:

- ✓ **pašnodarbinātiem ir tiesības atskaitīt no apliekamā ienākuma ar saimniecisko darbību saistītus izdevumus, ja tiem ir attaisnojuma dokumenti;**
- ✓ **valsts sociālās apdrošināšanas obligātā iemaksu objekts var būt tikai 180 latī mēnesī (minimālais apmērs).**

3. Uzņēmuma līgums

Saskaņā ar Civillikuma 2212.pantu: **ar uzņēmuma līgumu viena puse uzņemas izpildīt otram par zināmu atlīdzību ar saviem darba rīkiem un ierīcēm kādu pasūtījumu**, izgatavot kādu lietu vai izvest galā kādu pasākumu. 2179. pants: ja saistības mērķis ir nevis darbs vispār, bet kāds noteikts darba rezultāts, tad līgums par to nav uzskatāms par darba līgumu, bet par uzņēmuma līgumu. Tas nozīmē, ka uzņēmums var slēgt ar pasūtījuma izpildītāju- fizisku vai juridisku personu, pašnodarbinātu personu uzņēmuma līgumu par konkrētu darba rezultātu - uzdevumu, pakalpojumu, ko pašnodarbinātais veiks ar saviem darba rīkiem un ierīcēm.

⁶ Neilande J. Skolotāji – pašnodarbinātie. Latvijas Vēstnesis. 06.10.2009. - <http://www.lv.lv/?menu=doc&id=198659>.

Slēdzot uzņēmuma līgumu, ir jāuzmanās no riska, vai uzņēmuma līgums nesatur darba līguma pazīmes. Ja uzņēmuma līgums satur darba līguma pazīmes, tad neatkarīgi kā sauksies līgums, uzņēmumam būs jāmaksā alga un jāietur visi nodokļi kā no darba ņēmēja. Nosacījumi, kā nosaka šīs pazīmes, ir noteikti likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 8.pantā:

„tiek uzskatīts, ka fiziskā persona (maksātājs) gūst ienākumu, par kuru jāmaksā algas nodoklis, ja tiek konstatēta vismaz viena no šādām pazīmēm:

- 1) maksātāja ekonomiskā atkarība no personas, kurai tas sniedz pakalpojumus;
- 2) finansiālā riska neuzņemšanās peļņu nenesoša darba izpildes vai zaudētu debitoru parādu gadījumā;
- 3) maksātāja integrācija uzņēmumā, kuram viņš sniedz savus pakalpojumus. Integrācija uzņēmumā šā panta izpratnē ir darba vai atpūtas vietas esamība, pienākums ievērot uzņēmuma iekšējās kārtības noteikumus un citas līdzīgas pazīmes;
- 4) maksātāja faktisko brīvdienu un atvaļinājumu esamība un to ņemšanas kārtības saistība ar uzņēmuma iekšējo darba kārtību vai citu uzņēmumā nodarbināto fizisko personu darba grafiku;
- 5) maksātāja darbība notiek citas personas vadībā vai kontrolē, maksātājam nav iespējas piesaistīt darbu izpildē savu personālu vai izmantot apakšuzņēmējus;
- 6) maksātājs nav pamatlīdzekļu, materiālu un citu saimnieciskajā darbībā izmantoto aktīvu īpašnieks (šis kritērijs neattiecas uz personīgo autotransportu vai atsevišķiem personīgajiem instrumentiem, kas izmantoti darba uzdevumu izpildei)”.

Šīs normas mērķis ir mazināt vēlmi izvairīties no iedzīvotāju ienākuma nodokļa un valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu izmaksas, izmantojot formālu jeb viltus pašnodarbinātas personas statusu, lai gan patiesībā tiek veikts algots darbs.

Nemot vērā Civillikumā noteiktos kritējus un likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" prasīto, jāizvērtē, vai noslēgtais uzņēmuma līgums tiešām pēc būtības atbilst neatkarīgas pašnodarbinātās personas sniegtajam pakalpojumam.

Jāatceras, ka **uzņēmuma līguma slēgšanas gadījumā vairs nevar runāt par darba ņēmēju, bet gan par uzņēmēju, kurš ar saviem līdzekļiem neatkarīgi no darba devēja (uzņēmuma līguma gadījumā – pasūtītāja), veic līgumā noteikto pasūtījumu.** Uzņēmuma līguma gadījumā svarīgākais ir darba rezultāts, kas līgumā noteiktā termiņā un par noteikto atlīdzību ir jāizpilda un jānodod pasūtītājam. Darba izpildes beigās tiek noformēts darba pieņemšanas un nodošanas akts, kurā puses vienojas, ka darbs ir izpildīts veicamajā apjomā, termiņā un kvalitātē. Šis darbu izpildes akts arī kalpo par pamatu atlīdzības saņemšanai.

Kādi nodokļi jāmaksā no uzņēmuma līguma ienākumiem?

Likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 8.panta trešajā daļā ir teikts, ka par ienākumiem no uzņēmuma līguma ir jāmaksā iedzīvotāju ienākumu nodoklis, savukārt 11.panta 1.¹ punkts

nosaka, ka “saimnieciskā darbība ietver arī ar uzņēmuma līguma izpildi saistīto darbību”. Līdz ar to, noslēdzot uzņēmuma līgumu, **personai ir jāreģistrējas VID par saimnieciskās darbības veicēju un pašai jāveic nodokļu maksājumi**, kā tas noteikts likumā “Par IIN” un likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu”.

Ja persona, vienlaicīgi gūstot vienu un to pašu ienākumu, vienlaikus atbilst pašnodarbinātā un darba ņēmēja statusam, tad sociālajai apdrošināšanai tā ir pakļauta kā darba ņēmējs (likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 6.panta piecpadsmitā daļa).

Gadījumā, ja fiziskā persona nav reģistrējusies VID par saimnieciskās darbības veicēju, likumā “Par iedzīvotāju nodokli” ir noteikts, ka nodokļi ir jāietur ienākumu izmaksas vietā; sociālais nodoklis ir jāmaksā tādā pašā kārtībā un apmērā kā darba līguma gadījumā.

Uzņēmuma līgums nenosaka uzņemties par darba veicēju vai pasūtītāja izpildītāju tādas garantijas, kā nosaka Darba likums.

Būtiskākās darba un uzņēmuma līguma atšķirības

	Darba līgums	Uzņēmuma līgums
Tiesiskais regulējums	Darba likums	Civillikums
Līgumslēdzēji	Darba devējs un darbinieks (tikai fiziska persona)	Pasūtītājs un uzņēmējs (izpildītājs - fiziskas un juridiskas personas, līgumsabiedrības)
Pakļautība	Darbinieks pakļaujas darba devēja iekšējās kārtības noteikumiem un rīkojumiem	Uzņēmējs savu darbu veic saviem materiāliem un darba rīkiem. Pasūtītājam nav saistoši pasūtītāja izdotie rīkojumi
Darbu izpildes vieta	Darbinieks darbu veic darba vietā, ar darba devēja darba rīkiem un materiāliem	Uzņēmējs veic darbu ar saviem darba rīkiem un materiāliem. Pasūtītājam nav uzņēmējam jānodrošina darba vieta
Samaksa	Darbiniekam alga tiek maksāta katru mēnesi	Uzņēmējam samaksa par darbu tiek veikta pēc darba pabeigšanas, par ko tiek sastādīts pieņemšanas –nodošanas akts
Darba laiks	Darbiniekam tiek uzskaitītas nostrādātās darba stundas	Uzņēmējam darba izpildes rādītājs ir izpildītais darbs, darba laiks netiek uzskaitīts.
Garantijas	Darbiniekam pienākas ikgadējais apmaksātais atvaļinājums, slimības nauda, atlaišanas pabalsts un citi pabalsti	Uzņēmuma līgums šādas garantijas neparedz
Termiņš	Darba līgums tiek noslēgts uz nenoteiktu laiku	Uzņēmuma līgums tiek noslēgts uz noteiktu - darba izpildes laiku-līdz noteiktā rezultāta sasniegšanai
Nodokļi	Nodokļus ietur darba devējs darba algas izmaksas vietā	Uzņēmējs var reģistrēties par saimnieciskās darbības veicēju un nodokļus nomaksāt pats Ja uzņēmējs nav reģistrējies kā saimnieciskās darbības veicējs, tad nodokļus ietur pasūtītājs ienākumu izmaksas vietā

Avots: Dzelstiņa K. Darba līgums vai uzņēmuma līgums? 20.08.2009. ifinances.lv

Darbinieka (t.sk., fiziska personas, kas nav reģistrējusies kā saimnieciskās darbības veicējs vai pašnodarbinātās personas) „zaudējumi”, ar kuru tiek slēgts uzņēmuma līgums, nevis darba līgums:

- ✓ Pašam ir jānodrošina darba telpa, datoru, galdu, krēslu vai citi darba rīki un materiāli, kas nepieciešami darba izpildei (gadījumā ja ir slēgts viltus „uzņēmuma līgums”- tad tiek nodrošināts);
- ✓ Visi nodokļi jāmaksā pašam, t.sk., arī valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksu darba devēja daļa;
- ✓ Ir mazākas sociālās garantijas - nav apdrošināts bezdarba gadījumam un pret nelaimes gadījumiem darbā, arodslimībām (pašnodarbinātai personai);
- ✓ Pašam jāuzņemas atbildība par darba aizsardzības līdzekļiem, darba drošību, nelaimes gadījumiem darbā (īpaši negatīvi- augsta riska nozarēs);
- ✓ Netiek piemaksāts par darbu brīvdienās, svētku dienās, naktīs un virsstundu darbu;
- ✓ Netiek piešķirts/ apmaksāts ikgadējais atvaļinājums (tajā laikā darbiniekam ir jāstrādā);
- ✓ Netiek izmaksāts atļaušanas pabalsts;
- ✓ Netiek izmaksāta slimības nauda par pirmajām desmit slimošanas dienām;
- ✓ Parasti koplīgums netiek attiecināts.

Darbinieka (t.sk., fiziska personas, kas nav reģistrējusies kā saimnieciskās darbības veicējs vai pašnodarbinātās personas) ieguvumi, ar kuru tiek slēgts uzņēmuma līgums, nevis darba līgums:

- ✓ Darbiniekam nav jāievēro uzņēmumā noteiktā darba kārtība un darba laiks (viltus „uzņēmuma līguma” gadījumā – jāievēro darba devēja noteikumi);
- ✓ Ir brīva iespēja izvēlēties valsts obligāto sociālo iemaksu apmēru, tādējādi maksāt mazāk (pašnodarbinātai personai);
- ✓ Ienākumu nodoklis jāmaksā tikai no „peļņas” (pašnodarbinātai personai).

4. Viltus pašnodarbinātība

Viltus pašnodarbinātie ir personas, kas, lai gan faktiski ir darbinieki Darba likuma izpratnē, kaut kādu iemeslu dēļ, nereti darba devēja mudināti vai spiesti, ir reģistrējusies kā pašnodarbinātās personas un noslēguši uzņēmuma līgumu ar uzņēmumu (darba devēju).

Taču, ja pašnodarbinātais izmanto darba devēja aprīkojumu, viņam ir noteikts darba laiks, viņš strādā tajā pašā darba vietā, tad nepārprotami tā ir viltus pašnodarbinātība.

Ja cilvēki par pašnodarbinātām personām kļūst ne gluži pēc brīvas gribas, tā ir darbinieku sociālo tiesību diskriminācija. Uzņēmēja izmaksu samazināšana uz darba ņēmēju, īpaši uz sociālo garantiju, rēķina, nav pieļaujama!

Līdz ar to bez atbilstošas uzņēmēju kontroles, var tikt nepamanīti šādi- viltus pašnodarbinātības gadījumi. Diemžēl Valsts darba inspekcija (turpmāk - VDI) kontrolē tikai darba devēja un ņēmēja attiecības, un pašnodarbinātība ir ārpus VDI kompetences. Piemēram, mežistrādes jomā darba līgumi esot liels retums lielākā daļa strādājošo oficiāli skaitās pašnodarbinātas personas. Tas nozīmē, ka arī par darba drošību meža darbos atbildīgi ir paši cilvēki, nevis viņu reālais darba devējs.⁷ Tāpēc VDI nav veikusi uzskaitījumu par negadījumu skaitu darbā, kuros būtu cietušas pašnodarbinātās personas.

Latvijā Administratīvo pārkāpumu kodekss paredz administratīvo atbildību - par darba līguma nenoslēgšanu rakstveida formā uzliek naudas sodu: darba devējam - fiziskajai personai vai amatpersonai- no simt līdz trīssimt piecdesmit latiem; juridiskajai personai - no septiņsimt piecdesmit līdz piectūkstoš latiem.

Par gada laikā pēc administratīvā soda uzlikšanas atkārtoti izdarītu šādu pārkāpumu sods jau ir paredzēts lielāks: darba devējam - fiziskajai personai vai amatpersonai no četršimt līdz piecsimt latiem; juridiskajai personai - no piectūkstoš līdz desmittūkstoš latiem.

Tomēr, ja darbinieks ir reģistrējies kā pašnodarbinātais, tad soda uzlikšana darba devējam ir praktiski neiespējama, jo pašnodarbinātais ir saimnieciskās darbības veicējs, un šajā gadījumā ir jāpierāda, ka starp uzņēmumu un pašnodarbināto praktiski pastāv darba tiesiskās attiecības.

4.1. Darba devēja ieguvumi

- ✓ uz pašnodarbinātajiem neattiecas Darba likums, tāvad nav noteikts darba laiks, nav jāpiemaksā par darbu brīvdienās, naktīs, nav jāapmaksā atvaļinājumi utt.
- ✓ darba devējs „ietaupa” uz sociālo iemaksu rēķina. Darba devējs par darbinieku maksā sociālo nodokli 24,09%, bet 9% maksā darbinieks. Pašnodarbinātās personas pašas maksā visu valsts noteikto sociālo nodokli – 28,17%.
- ✓ darba devējam nav jānodrošina pašnodarbinātā persona ar individuālās aizsardzības līdzekļiem, nav jāveic instruktāžas, nav jāapmaksā obligātās veselības pārbaudes, nav jāveic riska novērtējums attiecībā uz pašnodarbinātajiem.

Darba aizsardzības likums nosaka, ka pašnodarbinātajam ir pienākums rūpēties par savu drošību un veselību darbā, kā arī par to personu drošību un veselību, kuras ietekmē vai var ietekmēt viņa darbs, tomēr neuzliek par pienākumu veikt darba vides riska novērtēšanu un, vadoties no tās, veikt koriģējošos pasākumus, uz viņu neattiecas prasības par apmācību, instruktāžu un prasības par obligātajām veselības pārbaudēm. Tāpat uz pašnodarbināto neattiecas prasības par nelaiemes gadījumu izmeklēšanu, jo Darba aizsardzības likums visu to nosaka par darba devēja pienākumu. **Esošais Darba aizsardzības likums nerada pilnīgu un visaptverošu juridisko bāzi vienādu**

⁷ Zandfelde D. «Aplokšņu algas» uz darbinieku rēķina. Rīgas Balss. Pirmdiena, 22. decembris (2003)

darba aizsardzības prasību piemērošanai attiecībā uz pašnodarbinātajiem, salīdzinot ar darbiniekiem, kas veic darbus uz darba līguma pamata. Darba aizsardzības likuma prasības ir viens no iemesliem, kas darba devējam var likt dot priekšroku uzņēmuma līgumam salīdzinot ar darba līgumu, īpaši tajās nozarēs, kur ir augstāki darba riski, biežāki nelaimes gadījumi darbā.

Ekonomiskās lejupslīdes apstākļos viltus pašnodarbināto skaits var pieaugt, jo uzņēmumi cenšas samazināt savas izmaksas – taču tas notiek uz sociālo garantiju un darba aizsardzības rēķina, kas arī rada negodīgu konkurenci uzņēmumu vidū, tādējādi veicinot pašnodarbināto nolīgšanu jeb „pieņemšanu darbā”.

Dotajā momentā maksāt zemāku sociālo nodokli var likties izdevīgi, bet nākotnē personām, kas veic iemaksas no šī minimālā apmēra jārēķinās ar attiecīgi zemāku sociālo nodrošinājumu. Ja pašnodarbinātais maksā tikai minimālo valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu apmēru, kas pašnodarbinātajam ir 50,71 lats mēnesī (180Ls x 28,17%), jāatceras, ka no šī 50,71 lata pašnodarbinātais netiek apdrošināts bezdarba gadījumam, nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām, kā arī jārēķinās, ka notikuma gadījumā tiks saņemts tikai minimālais slimības un citu pabalstu apmērs.

Nemot vērā 2010.gada izmaiņas nodokļu likumdošanā, šobrīd vairs darbiniekiem nav izdevīgi pāriet uz pašnodarbinātā statusu, jo darba ņēmējam ir tāda pati ienākumu nodokļu likme kā pašnodarbinātajam (2009.gadā bija 23% darba ņēmējam, 15% - pašnodarbinātajam). Ja 2009.gadā kļūt par pašnodarbināto bija daļēji arī darbinieka interesēs, tad šobrīd darbiniekam nav lieli finansiāli ieguvumi, attiecībā pret nesamērīgi zemu sociālo aizsardzību. **Pašnodarbinātās personas ienākuma nodokļa likmes paaugstināšana 2010.gadā līdz vienādam līmenim ar darba ņēmēju, ietekmē viltus pašnodarbināto personu skaitu, jo darbinieki neredz lielu finanšu ieguvumu, izvēloties pašnodarbinātā statusu darba ņēmēja statusa vietā.**

Pašnodarbināto pārstāvniecība daudzās valstīs tiek organizēta caur arodbiedrībām. Arī Latvijā, lai pašnodarbinātās personas varētu aizstāvēt savas intereses un tiesības, viņas var stāties arodbiedrībā kā individuālie arodbiedrību biedri, lai aizstāvēt savas intereses attiecībās ar darba devēju individuāli, gan nozaru un valsts līmenī.

5. Pašnodarbinātības situācija Latvijā

Ekonomiski aktīvās statistikas vienības reģionos 2008.gadā

Plānošanas reģioni	Pašnodarbinātās personas	Individuālie komersanti	Komerc-sabiedrības	Zemnieku un zvejnieku saimniecības
Rīgas	9 803	2 002	36 320	55
Pierīgas	6 553	1 206	8 280	1 937
Vidzemes	6 070	910	3 882	3 102
Kurzemes	6 626	1 463	5 164	2 791
Zemgales	5 239	1 330	3 995	2 693
Latgales	8 478	1 314	3 997	2 698
Kopā	42 769	8 225	61 638	13 276

Avots: Centrālā statistikas pārvalde.

2008.gadā⁸ Latvijā bija 123 983 saimnieciskās darbības veicēji, no tiem:

- ✓ **Pašnodarbinātie – 42 769;**
- ✓ **Individuālie komersanti – 7 316;**
- ✓ **Komerccabiedrības – 60 622;**
- ✓ **Zemnieku un zvejnieku saimniecības – 13 276.**

Kā augšējā tabulā redzam, visos Latvijas reģionos 2008.gadā pašnodarbinātība bija izplatīta vienmērīgi. Kopumā pašnodarbinātie sastādīja 3,8% no nodarbināto skaita 2008.gadā.

**Pašnodarbinātās personas sadalījumā pēc saimnieciskās darbības 2008.gadā (1.daļa,
turpinājums 17.lapā)**

Saimnieciskās darbības veids saskaņā ar NACE 2.red.		Skaits
01	Lauksaimniecība, medniecība	17358
02	Mežsaimniecība, kokmateriālu sagatavošana	1016
03	Zvejniecība, zivkopība	15
10	Ogļu un brūnogļu ieguve; kūdras ieguve	16
14	Pārējā ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	3
15	Pārtikas produktu un dzērienu ražošana	32
16	Tabakas izstrādājumu ražošana	0
17	Tekstilizstrādājumu ražošana	230
18	Apģērbu ražošana; kažokādu apstrāde un krāsošana	375
19	Ādas micēšana un apstrāde; somu, zirglietu un apavu ražošana	27
20	Koksnes, koka ražošana, izņemot mēbeles; salmu un pīto izstrādājumu ražošana	183
21	Celulozes, papīra un papīra izstrādājumu ražošana	2
22	Izdevējdarbība, poligrāfija un ierakstu reproducēšana	35
23	Naftas pārstrādes produktu, koksna un kodoldegvielas ražošana	0
24	Ķīmisko vielu, to izstrādājumu un ķīmisko šķiedru ražošana	0
25	Gumijas un plastmasas izstrādājumu ražošana	1
26	Nemetālisko minerālu izstrādājumu ražošana	79
27	Metālu ražošana	0
28	Gatavo metālizstrādājumu ražošana, izņemot mašīnas un iekārtas	34
29	Iekārtu, mehānismu un darba mašīnu ražošana	6
30	Biroja tehnikas un datoru ražošana	0
31	Elektrisko mašīnu un aparātu ražošana	2
32	Radio, televīzijas un sakaru iekārtu un aparatūras ražošana	3
33	Medicīnisko, precīzijas un optisko instrumentu, pulksteņu ražošana	29
34	Automobiļu, piekabju un puspiekabju ražošana	1
35	Citu transportlīdzekļu ražošana	1
36	Mēbeļu ražošana; citur neklasificēta ražošana	186
37	Otrreizējā pārstrāde	0
40	Elektroenerģija, gāzes, tvaika un karstā ūdens apgāde	1
41	Ūdens ieguve, attīrīšana un sadale	0
45	Būvniecība	212

Avots: Centrālā statistikas pārvalde.

⁸ Dati par 2009.gadu Centrālajai statistikas pārvaldei būs pieejami tikai 2010.gada oktobrī.

Pašnodarbinātās personas sadalījumā pēc saimnieciskās darbības 2008.gadā (2.daļa)

Saimnieciskās darbības veids saskaņā ar NACE 2.red.		Skaitis
50	Automobiļu un motociklu pārdošana, apkope un remonts; autodegvielas mazumtirdzniecība	139
51	Vairumtirdzniecība un komisijas tirdzniecība, izņemot automobiļus un motociklus	21
52	Mazumtirdzniecība, izņemot auto, motociklus un autodegvielu; individuālās lietošanas priekšmetu, sadzīves aparatūras un iekārtu remonts	1527
55	Viesnīcas un restorāni	33
60	Sauszemes transports; cauruļvadu transports	134
61	Ūdenstransports	0
62	Gaisa transports	0
63	Transporta papilddarbība un palīgdarbība; tūrisma aģentūru darbība	57
64	Pasts un telekomunikācijas	12
65	Finanšu starpniecība, izņemot apdrošināšanu un pensiju finansēšanu	8
66	Apdrošināšana un pensiju finansēšana, izņemot obligāto sociālo apdrošināšanu	112
67	Finanšu starpniecību papildinoša darbība	123
70	Operācijas ar nekustamo īpašumu	7291
71	Transportlīdzekļu, mašīnu un iekārtu, individuālās lietošanas priekšmetu, sadzīves aparatūras un iekārtu iznomāšana	676
72	Datorpakalpojumi un ar datoriem saistītas darbības	105
73	Zinātniskās pētniecības darbs	7
74	Citi komercpakalpojumi	2671
75	Valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana	32
80	Izglītība	414
85	Veselība un sociālā aprūpe	3321
90	Atkritumu apsaimniekošana, teritorijas tīrīšana	34
91	Sabiedrisko, politisko un citu organizāciju darbība	85
92	Atpūta, kultūra un sports	449
93	Pārējo individuālo pakalpojumu sniegšana	5173
99	Ārpus teritoriālās organizācijas un institūcijas	6
Nav noteikts		1555

Avots: Centrālā statistikas pārvalde.

2008.gadā Latvijā bija reģistrētas 42 769 pašnodarbinātās personas. Nozares, kurās pašnodarbinātība ir visizplatītākā, ir;

- ✓ lauksaimniecība (17 358 pašnodarbināto personu),
- ✓ operācijas ar nekustamo īpašumu (7 291),
- ✓ pārējo individuālo pakalpojumu sniegšana (5 173),
- ✓ veselība un sociālā aprūpe (3 321),
- ✓ citi komercpakalpojumi (2 671),
- ✓ mazumtirdzniecība un individuālās lietošanas priekšmetu, sadzīves aparatūras un iekārtu remonts (1527)
- ✓ kokmateriālu sagatavošana (1016) .

Latvijā visvairāk pašnodarbināto ir lauksaimniecībā, kur ir nodarbināti 40,6% visu pašnodarbināto. Tie pārsvarā ir zemnieku un zvejnieku saimniecību (Latvijā ir 13 276 zemnieku un zvejnieku saimniecības) īpašnieki un viņu laulātie, kuri sociālai apdrošināšanai var pievienoties brīvprātīgi.

Otrā nozare, kur ir izplatīta pašnodarbinātība ir nekustamais īpašums – 17% visu pašnodarbināto jeb 7 291. Šādi augsti rādītāji tikai apliecina, ka 2008.gadā bija augsts pieprasījums pret pakalpojumiem, kas bija saistīti ar nekustamā īpašuma pirkšanu, pārdošanu un izīrēšanu, izmantojot starpnieka pakalpojumus. Ļoti pozitīvs rādītājs ir, ka būvniecības nozarē, kurā ir samērā augsts nelaimes gadījumu darbā skaits, pašnodarbināto skaits ir 222, kas ir ļoti zems rādītājs, ņemot vērā būvniecības „bumu” 2008.gadā, kas liecina par pašnodarbinātības jomas sakārtotību un atbilstošu prasību esamību būvniecības nozarē, kas neļauj uzņēmējam piesaistīt darbiniekus, izmantojot pašnodarbinātā statusu. Diemžēl mežsaimniecībā un kokmateriālu sagatavošanā, kur ir augsta traumu un nelaimes gadījumu bīstamība, ir nodarbinātas 1016 pašnodarbinātas personas.

Likumdevējam nozarēs, kur ir augstāki darba riski, biežāki nelaimes gadījumi darbā, ir jāierobežo pašnodarbinātības iespējas. Ņemot vērā, ka Darba aizsardzības likums nerada vienādas prasības attiecībā uz darba aizsardzību pašnodarbinātajiem kā darba devējam (darbiniekiem), darba devējam ir izdevīgāk algot pašnodarbināto nevis darbinieku un noņemt visu atbildību par darba drošību un aizsardzību.

Dotajā momentā maksāt zemāku sociālo nodokli var likties izdevīgi, bet nākotnē personām, kas veic iemaksas no šī minimālā apmēra jārēķinās ar attiecīgi zemāku sociālo nodrošinājumu.

Jāuzsver, ka pašnodarbinātajiem ir daudz zemākas garantijas nekā darbiniekam - nav apdrošināts bezdarba gadījumam un pret nelaimes gadījumiem darbā, arodslimībām (pašnodarbinātai personai), pašam jāuzņemas atbildība par darba aizsardzības līdzekļiem, darba drošību, nelaimes gadījumiem darbā (īpaši negatīvi- augsta riska nozarēs); netiek piemaksāts par darbu brīvdienās, svētku dienās, naktīs un virsstundu darbu, netiek piešķirts/ apmaksāts ikgadējais atvaļinājums (tajā laikā darbiniekam ir jāstrādā), netiek izmaksāts atlaišanas pabalsts; netiek izmaksāta slimības nauda par pirmajām desmit slimošanas dienām, parasti koplīgums netiek attiecināts. Tādēļ būtu nepieciešams sabiedrību informēt arī par pašnodarbinātības negatīvajām sekām, jo galvenās pašnodarbinātības priekšrocības ir balstītas uz zemākām sociālām garantijām.

2009.gadā un 2010.gadā varētu pieaugt pašnodarbināto skaits, jo darba devējs, izmantojot lielo darba meklētāju skaitu, manipulē ar cilvēkiem un viņu nezināšanu, piedāvājot jeb „uzspiežot” pašnodarbinātā statusu, tādējādi noņemot atbildību par konstantas algas, tai skaitā, pat minimālās algas nodrošināšanu mēnesī, noņemot faktiski jebkādu atbildību par darba ņēmēju. **Ja cilvēki par pašnodarbinātām personām kļūst ne gluži pēc brīvas gribas, tā ir darbinieku sociālo tiesību diskriminācija. Uzņēmēja izmaksu samazināšana uz darba ņēmēju, īpaši uz sociālo garantiju, rēķina, nav pieļaujama!**

2010.gadā valsts ir samazinājusi pašnodarbināto personu sociālo drošību⁹, kas rada negatīvu ietekmi uz vecumdienu pensijas apmēru, maternitātes pabalsta vai vecāku pabalsta apmēru.

Arodbiedrības uzskata, ka ienākumu nodokļa palielināšanai pašnodarbinātai personai var būt pozitīva ietekme uz viltus pašnodarbinātības samazināšanu, jo darbinieki, neredzot lielu finanšu ieguvumu, var neizvēlēties pašnodarbinātā statusu, bet gan dot priekšroku darba ņēmēja statusam, kuram ir augstākas garantijas, piemēram, apdrošināšana bezdarba gadījumam, nelaimes gadījumiem darbā u.c. sociālas garantijas.

Arodbiedrības uzsver, ka viens no veidiem, kā nodrošināt savas sociālās garantijas un atbildību no darba devēja puses, ir darbiniekam slēgt darba līgumu ar uzņēmumu nevis pieņemt pašnodarbinātā statusu.

Ziņojumu izstrādāja:

Ruta Porniece, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības eksperte nodarbinātības un izglītības jautājumos, 29.04.2010.

⁹ Samazināta valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likme.